

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.5:378

Удосконалення механізму врегулювання дисбалансу системи вищої освіти та ринку праці

Бачинська О.М.

кандидат економічних наук,
викладач кафедри економіки, фінансів, обліку та оподаткування
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу

Гуменюк І.Л.

кандидат економічних наук,
викладач кафедри економіки, фінансів, обліку та оподаткування
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу

Кушнір Л.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, фінансів, обліку та оподаткування
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу

Охарактеризовано проблеми структурних диспропорцій ринку праці України, наслідком яких виступають ризики безробіття окремих професійних груп. Проаналізовано структуру прийому студентів та випуску фахівців в Україні за галузями знань та освітньо-кваліфікаційними рівнями. Відзначено основні показники стану ринку праці. Встановлено причини існуючого дисбалансу системи вищої освіти та ринку праці, висунуто припущення щодо можливих шляхів вирішення наявних проблем та стабілізації існуючого становища. Проаналізовано досвід зарубіжних країн у регулюванні ринку праці.

Ключові слова: навчальні заклади, ринок праці, дисбаланс, попит на робочу силу, пропозиція праці.

Бачинская Е.Н., Гуменюк И.Л., Кушнир Л.А. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УРЕГУЛИРОВАНИЕ ДИСБАЛАНСА СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И РЫНКА ТРУДА

Охарактеризованы проблемы структурных диспропорций рынка труда Украины, следствием которых выступают риски безработицы отдельных профессиональных групп. Проанализирована структура приема студентов и выпуска специалистов в Украине по отраслям знаний и образовательно-квалификационным уровням. Отмечено основные показатели состояния рынка труда. Установлены причины существующего дисбаланса системы высшего образования и рынка труда, выдвинуто предположение о возможных путях решения имеющихся проблем и стабилизации существующего положения. Проанализирован опыт зарубежных стран в регулировании рынка труда.

Ключевые слова: учебные заведения, рынок труда, дисбаланс, спрос на рабочую силу, предложение труда.

Bachynska O.M., Gumenyuk I.L., Kushnir L.A. IMPROVING THE MECHANISM OF ADJUSTMENT DISBALANCE THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION AND LABOR MARKET

The problems of structural disproportions of the labor market of Ukraine are described, the consequence of which are the risks of unemployment of certain professional groups. The structure of admission of students and graduation of specialists in Ukraine by branches of knowledge and educational-qualification levels are analyzed. The main indicators of the condition of the labor market are noted. The reasons for the existing disbalance in the system of higher education and the labor market are found, the assumptions are made about possible ways of solving existing problems and stabilization of the existing situation. The experience of foreign countries in the regulation of the labor market is analyzed.

Keywords: educational institutions, labor market, disbalance, labor demand, labor supply.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах нестабільного розвитку економіки особливої актуальності набирає проблема зайнятості населення і запобігання масового безробіття. Сучасне виробництво внаслідок застосування новітніх технологій, гнучких та динамічних форм організації праці урізноманітнює характер праці, ставить нові вимоги до працівника, зокрема, підвищення його функціональної мобільності, адаптаційних можливостей, ініціативності та самостійності в роботі.

Результати аналізу показують, що на ринку праці України поряд із великою чисельністю безробітних є, хоча і менша, але таки значна кількість вакантних робочих місць, що свідчить не лише про недовикористання трудового потенціалу, а й про нераціональне використання основних засобів виробництва. Причин такої ситуації багато. Зокрема низький рівень оплати праці на вакантних робочих місцях, відсутність гідних умов праці, занадто напружений її режим, погане транспортне сполучення тощо. Але велика кількість вакантних робочих місць незайнята через професійну незбалансованість попиту на робочу силу та її пропозиції, наслідком якої є значні економічні та соціальні втрати [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен одночасного дефіциту і надлишку праці, збільшення структурної складової безробіття, відірваність системи освіти від ринку праці відзначається багатьма сучасними дослідниками, зокрема В. Антонюк, О. Вишневською, Л. Лавриненко, Ю. Маршавіним, О. Олейниковою, А. Ямковим тощо. Однак проблема дисбалансу обсягу підготовлених фахівців та їх потреби на ринку праці залишається невирішеною і вимагає додаткових досліджень.

Мета статті полягає у вивченні та узагальненні досвіду зарубіжних країн у розв'язанні актуальної для України проблеми дисбалансу на ринку праці та обґрунтуванні необхідності регулювання взаємодії системи вищої освіти та ринку праці з метою уникнення масового безробіття у країні.

Виклад основного матеріалу. В епоху глобалізації та формування економіки знань посилення інтеграції ринків освітніх послуг і праці є найважливішим чинником успішного соціально-економічного розвитку. Бізнес та освіта перестають бути самодостатніми і все більше залежать один від одного. Знання є безперечним фактором успіху функціонування будь-якої господарчої системи як

на мікро-, макро-, так і на глобальному рівні. Однією з основних умов успішного розвитку підприємств стають постійне вдосконалення та модифікація людського потенціалу засобами системи освіти. Тому для вирішення кадрових, соціально-економічних та регіональних проблем реального й фінансового секторів економіки необхідні розвиток і модернізація існуючої системи підготовки кадрів, пошук нових технологій інтеграції навчальних закладів і підприємств [1].

На сьогоднішній день попит на освітні послуги в Україні є стабільно високим. На початок 2016/17 навчального року сектор вищих навчальних закладів України I-IV рівнів акредитації налічував 659 закладів (рис. 1).

Протягом останніх років спостерігається тенденція до зменшення чисельності ВНЗ I-II рівня акредитації. Так, за останні 25 років їх кількість скоротилась на половину з 742 в 1990/91 до 371 у 2015/16 н. р. Натомість зростає чисельність ВНЗ III-IV рівня акредитації, в період з 1990/91 до 2000/01 н. р. їх число зросло більш як у вдвічі з 149 до 315 відповідно. На сьогодні їх кількість дещо зменшилась і на кінець 2015/16 н. р. чисельність ВНЗ III-IV рівня акредитації в Україні нараховувала 288 одиниць.

Стійкою залишається тенденція до зменшення чисельності студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації у розрахунку на 10 тис. населення і доволі високе значення цього показника у ВНЗ III-IV рівня акредитації (рис. 2).

Співвідношення чисельності студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації до чисельності студентів I-II рівнів акредитації у 2015/16 н. р. становило 5,9 тоді, як ще 10 років тому відповідний показник був на рівні 4,9.

Під впливом процесу масовості вищої освіти суттєво зростає чисельність випускників ВНЗ, що є причиною певної соціальної напруги на ринку праці серед молодих спеціалістів. Масштаби випуску наведено на рис. 3.

Залишається складним стан працевлаштування випускників ВНЗ в Україні в цілому, оскільки має місце слабка координація дій між центральними та місцевими органами влади, центрами зайнятості, навчальними закладами, роботодавцями у сфері працевлаштування випускників, надання їм першого робочого місця за спеціальністю. За даними департаменту Державної служби зайнятості щорічно зростає чисельність безробітних серед випускників ВНЗ III-IV рівнів акредитації, які отримали фах бухгалтера, економіста,

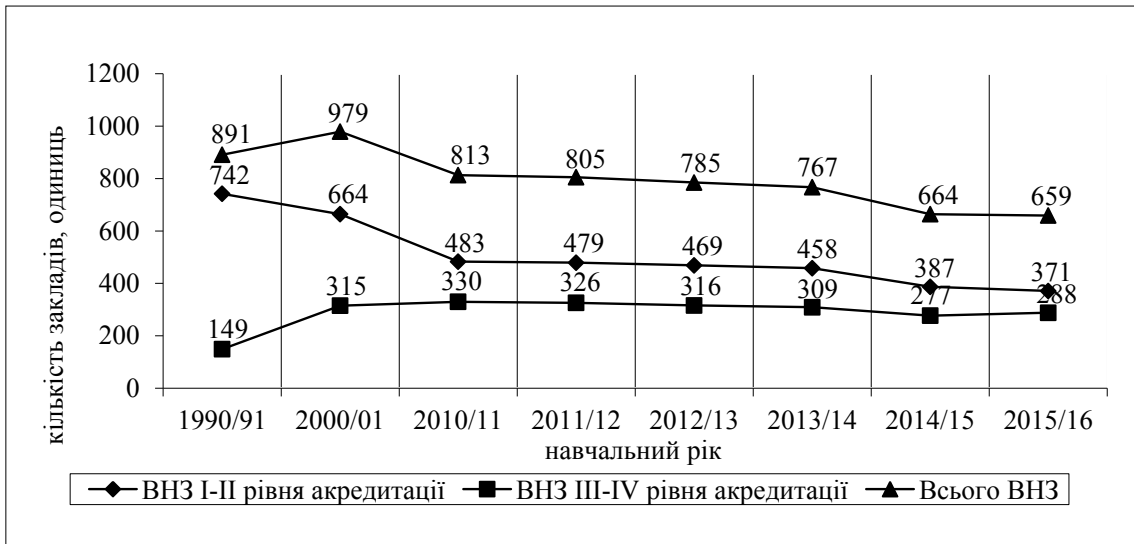

Рис. 1. Чисельність вищих навчальних закладів України

Джерело: [9]

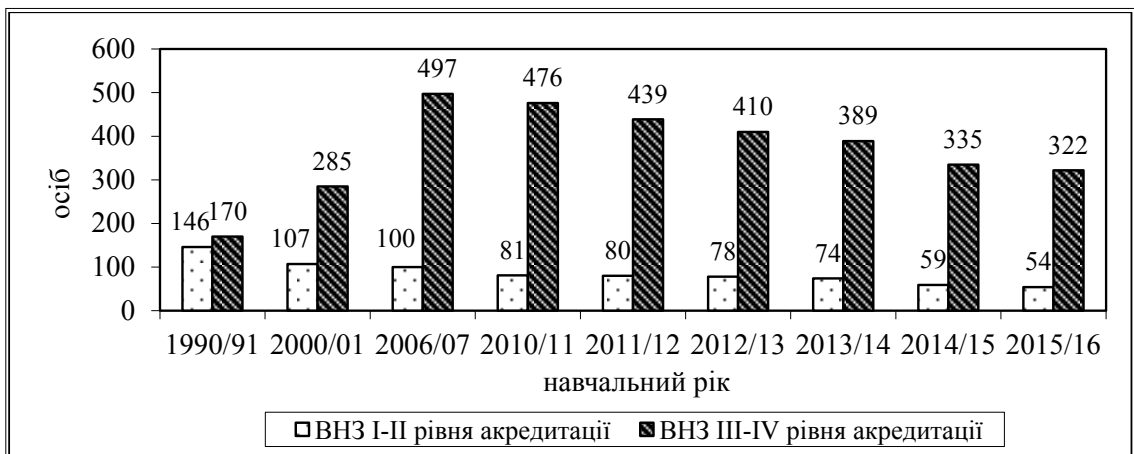

Рис. 2. Чисельність осіб, які навчались у ВНЗ у розрахунку на 10 тис. населення

Джерело: [9]

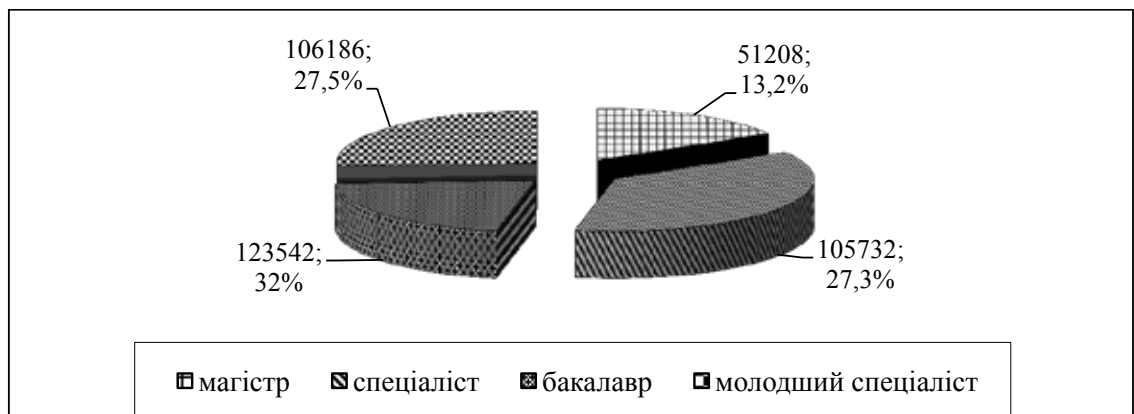

Рис. 3. Структура випуску фахівців у 2016 р. за освітньо-кваліфікаційними рівнями

Джерело: [9]

менеджера, юриста, однак набір за цими спеціальностями у ВНЗ збільшується.

Серед галузей знань, які на сьогодні користуються найбільшою популярністю в абітурієнтів, можна виділити гуманітарні і педагогічні науки (15,1 %), управління та адміністрування (16,3 %), право (9,2 %), охорона здоров'я (7,2 %) та інформаційні технології (6,0 %) (рис. 4).

Найбільша кількість молодих фахівців (до 34 років) зайнята на підприємствах і організаціях не виробничої сфери, зокрема: фінансова діяльність – 53,1%; торгівля, ремонт автомобілів, побутової техніки – 39,5%; держуправління – 36,7%, при середньому по Україні 30,1% серед найманих працівників. Закривають рейтинг видів економічної діяльності, які мають найнижчу частку молоді серед найманих працівників, охорона здоров'я і соціальна допомога – 28%, освіта – 24,9% і сільське господарство – 24,6%. Найбільш затребувані на ринку праці фахівці з вищою освітою для промислового сектора [3].

У розрізі професій високий рівень попиту роботодавців спостерігається на кваліфікованих робітників – це швачки, електромонтери, слюсарі, електрогазозварники, пекарі, водії, токарі, монтери колії, муляри, оператори котельні тощо. Залишається високим попит на професіоналів та фахівців з досвідом роботи – бухгалтерів, спеціалістів держаної служби, лікарів, вчителів, інженерів різних галузей, економістів, фармацевтів, ІТ-фахівців та менеджерів.

Серед найпростіших професій найбільш затребувані підсобні робітники, вантажники,

прибиральники, двірники, укладальники-пакувальники та працівники сфери послуг (продавці, кухарі, охоронники, офіціанти, бармени, молодші медичні сестри, перукарі тощо). Слід відмітити, що із загальної чисельності зареєстрованих безробітних більше третини становила молодь у віці до 35 років, 28% – особи у віці від 35 до 45 років; 38% – особи старше 45 років. Як і в минулі роки за пошуком роботи до Державної служби зайнятості найчастіше звертаються громадяни з вищою освітою 43%, з професійно-технічною 37%, з загальною середньою освітою 20% [9].

Ситуація, коли вчорашній випускник ВНЗ сьогодні рахується у списках безробітних свідчить про:

- слабку соціальну захищеність випускника;
- відсутність законодавчої бази закріплення студентів-бюджетників за певним робочим місцем;
- відсутність кадрового планування у виробничій сфері;
- ліквідація навчальних центрів практично на всіх виробництвах, які здійснювали б підготовку спеціалістів відповідно до профілю і специфіки підприємства тощо.

Вирішувати проблему неузгодженості попиту і пропозиції робочої сили на регіональних і локальних ринках праці в перспективі доведеться на тлі цілого ряду тенденцій, які негативно позначаються на забезпеченості економіки трудовими ресурсами:

- скорочення чисельності працездатного населення;

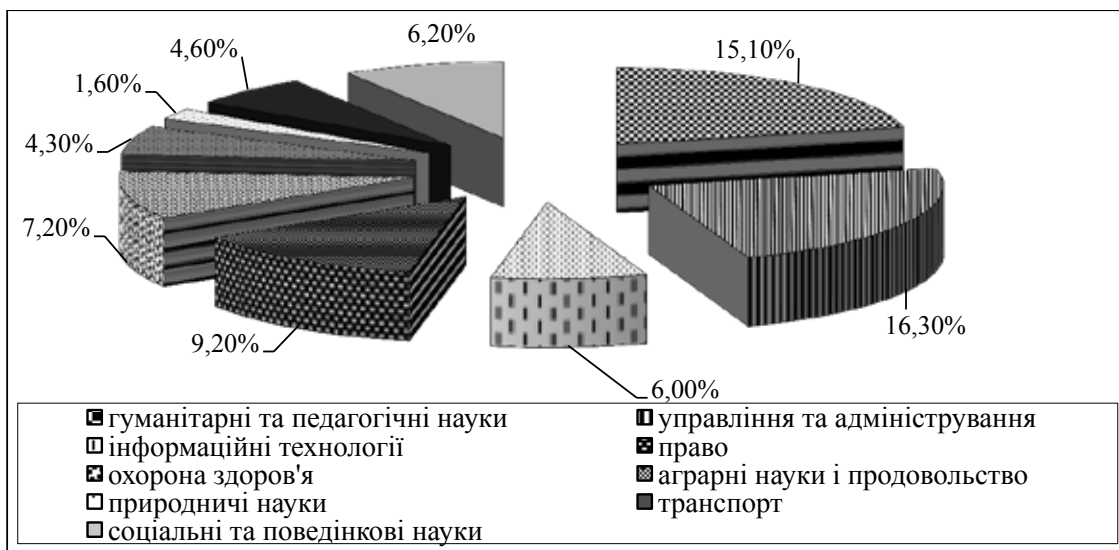

Рис. 4. Структура прийому студентів за галузями знань у 2016 р. (у %)

Джерело: [9]

- погіршення здоров'я населення, що впливає на тривалість та інтенсивність праці;
- регіональної та територіальної диференціації рівня безробіття, зумовленої як диференціацією соціально-економічного розвитку, низькою мобільністю робочої сили, так і через нерівномірний розподіл трудових ресурсів за регіонами і територіями;
- масштабного припливу низькокваліфікованої іноземної робочої сили;
- скорочення припливу молоді в галузі, що вимагають високої кваліфікації праці.

Більшість дослідників відзначають відсутність ефективної взаємодії між закладами вищої освіти та суб'єктами ринку праці – роботодавцями, центрами зайнятості, рекрутинговими фірмами, що не забезпечує відповідність обсягів та якості підготовки кадрів потребам реального сектору економіки.

Антонюк В. П. вважає, що на сучасному етапі діяльність закладів вищої освіти, в контексті вимог ринку праці, можна охарактеризувати таким чином:

- вищі школи у визначенні обсягів і напрямів підготовки кадрів здійснюють орієнтацію, в першу чергу, на попит зі сторони населення

та на наявні ресурсні можливості ВНЗ, передусім кадрові (наявність певного складу професорсько-викладацького персоналу, якого необхідно забезпечити навчальним навантаженням), а не на потреби ринку праці;

- має місце суттєве відставання більшості ВНЗ від темпів розвитку НТП, що виражається у застарілій матеріально-технічній базі ВНЗ, у відсутності сучасних лабораторій, оснащених новітнім обладнанням, у слабкому розвитку університетської науки, у недостатньому рівні інформаційного забезпечення більшості вітчизняних ВНЗ, що знижує якість підготовки спеціалістів;

• недостатня взаємодія більшості ВНЗ з роботодавцями, державними центрами та приватними агентствами зайнятості з питань вивчення попиту на фахівців та вимог до них, що обумовлює слабку орієнтованість на потреби ринку праці, запізніле реагування на зміни в попиті на фахівців зі сторони підприємств та галузей, ігнорування сучасних вимог роботодавців до якісних характеристик фахівців, рівня їх компетенцій.

Це призводить до відсутності балансу між попитом і пропозицією на ринку праці фахівців

Таблиця 1

Регулювання дисбалансу на ринку праці у зарубіжних країнах

Країна	Уповноважений орган	Політика з врегулювання дисбалансу на ринку праці
Великобританія	Інститут досліджень зайнятості	Прогнозування попиту на фахівців терміном на 5-10 років. Окремо здійснюється прогноз щодо структурних змін в економіці, зміни зайнятості населення за галузями економіки, розподілу зайнятості за професіями.
Німеччина	1. Інститут досліджень економічної структури 2. Інститут дослідження зайнятості	1. Загальний прогноз зайнятості, прогноз у розрізі професій і кваліфікацій, прогноз пропозиції на ринку праці. 2. Розробка прогнозу попиту і пропозиції робочої сили.
Франція	Міжнародне бюро економічних перспектив Регіональні міжгалузеві комісії з питань зайнятості Галузеві центри	Прогнозування попиту на професії та кваліфікації на національному, регіональному і галузевому рівнях, а також на окремих підприємствах
Данія	Міністерство праці Міністерство бізнесу й промисловості Ради з питань ринку праці	На центральному рівні здійснюється моніторинг та прогноз попиту і пропозиції на ринку праці. На регіональному рівні окремо ще аналізується рівень освіти й зайнятість потенційних працівників.
Канада	Служба з розвитку людських ресурсів і професійних навичок	Проводяться дослідження перспективних потреб у професійних навичках, допомога молоді в отриманні професії.
США	Агентство трудової статистики	Середньостроковий прогноз (на 10 років) потреби економіки у кваліфікованих кадрах за професіями та кваліфікаціями.

Джерело: узагальнено на підставі [6]

з вищою освітою, труднощів з працевлаштуванням, до втрати людського капіталу внаслідок недостатньо ефективного його використання. Незбалансованість ринку праці та ринку освітніх послуг має такі наслідки:

– збільшується частка випускників ВНЗ, які працевлаштовуються не за отриманою спеціальністю, що знижує цінність здобутої освіти, а при тривалій роботі не за спеціальністю – втрату професійних знань і відповідної кваліфікації. Отже, здійснені інвестиції в освіту не дають відповідної віддачі ні окремим особам, ні суспільству в цілому;

– для роботодавців виникає необхідність організації додаткової підготовки та перепідготовки фахівців, які не мають необхідної кваліфікації, що вимагає додаткових фінансових і матеріальних витрат, організаційних зусиль, що відволікає кошти та інші ресурси від безпосередньої виробничої діяльності;

– неможливість задовольнити потреби підприємств, організацій у фахівцях певних професій і спеціальностей призводить до зниження продуктивності праці, обсягів та

якості товарів і послуг, погіршення можливостей інноваційного розвитку, зниження конкурентоспроможності підприємств і країни в цілому [4].

У країнах ЄС питаннями дослідження і прогнозування ринку праці займаються різні структури: державні установи, академічні заклади, організації роботодавців та організації соціального партнерства, а також установи системи освіти. У цих країнах сьогодні спостерігається перехід від проведення широкомасштабного аналізу на національному рівні до аналізу потреб у працівниках затребуваних кваліфікацій на регіональному рівні, а іноді навіть на рівні окремих господарюючих суб'єктів [5]. Внаслідок цього поряд із державними структурами, які займаються дослідженням ринку праці, виникають і приватні структури, що повністю відповідає тенденціям регіоналізації системи професійної освіти (табл. 1).

Тому важливим інструментом в державно-громадському механізмі управління зайнятістю населення є створення «Центру моні-

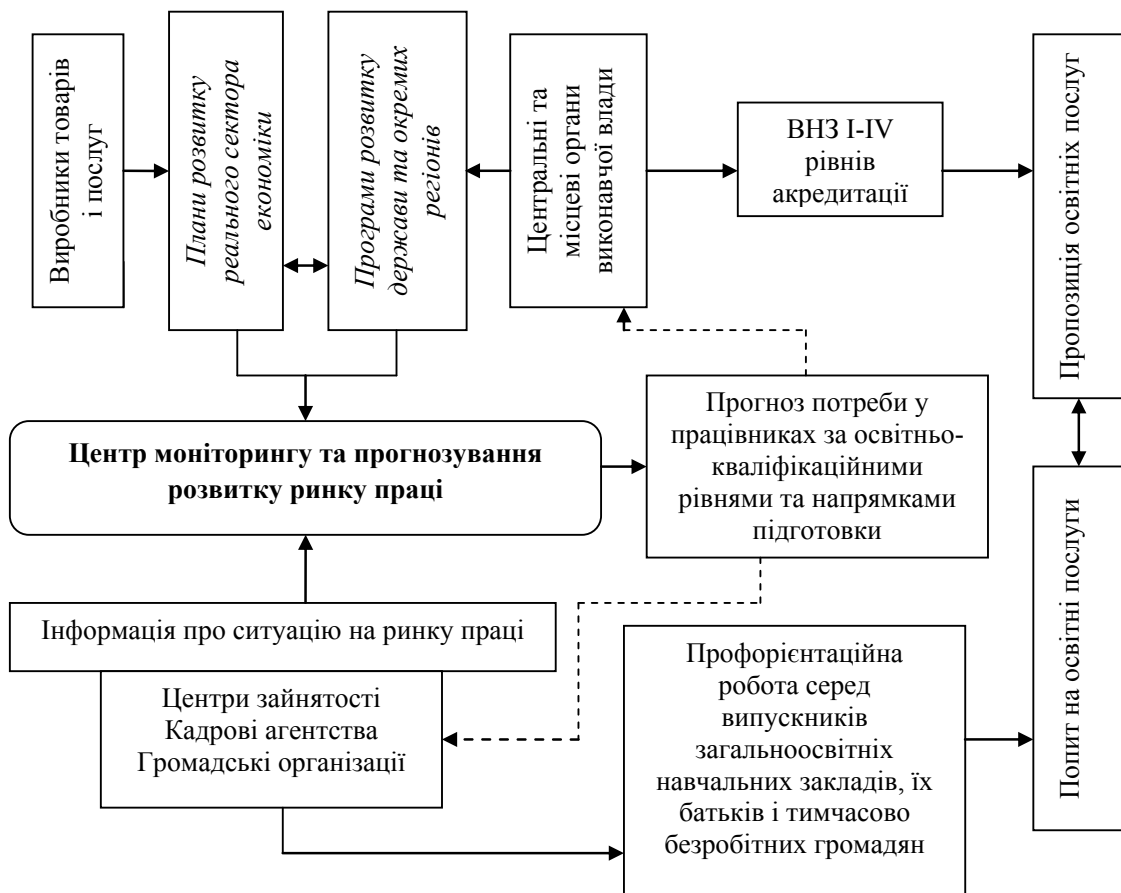

Рис. 5. Механізм регулювання дисбалансу між чисельністю затребуваних фахівців на ринку праці та обсягом їх підготовкою ВНЗ

Джерело: авторська розробка

торингу та прогнозування розвитку ринку праці», головним завданням якого стане узагальнення напрямів розвитку економічної системи та прогнозування потреби у спеціалістах за освітньо-кваліфікаційними рівнями та напрямками підготовки (рис. 5) [7].

Прогнозування основних тенденцій на ринку праці надасть можливість державі чітко орієнтуватись у ситуації та адекватно планувати розвиток економіки у взаємозв'язку з ринком праці. До процесу прогнозування слід залучати органи державної влади, службу зайнятості, систему освіти і роботодавців. Розроблені прогнози сприятимуть збалансуванню ринку праці, більш швидкому реагуванню на зміни в економіці країни. Крім цього, актуальну інформацію щодо стану та перспектив розвитку ринку праці зможуть використовувати навчальні заклади при підготовці фахівців, які відповідатимуть його потребам та сприятимуть подоланню професійно-кваліфікаційного дисбалансу. Цікавим є досвід Федерального відомства зайнятості Німеччини, що полягає у щомісячному опитуванні агентств зайнятості щодо їх очікувань стосовно майбутніх змін на ринку праці. Ця методика розроблена Інститутом дослідження зайнятості Федерального агентства

зайнятості (м. Нюрнберг) для прогнозування безробіття у Німеччині у короткостроковій перспективі і передбачає отримання інформації щодо перспектив зміни безробіття на три прогнозні горизонти: один, три та шість місяців [8].

Висновки з цього дослідження. Аналіз функціонування ринків освіти та праці свідчить про незбалансованість їх взаємодії та вказує на одночасний дефіцит і надлишок праці в Україні. З метою мінімізації суспільних втрат від такого дисбалансу необхідно на основі аналізу сукупності статистичних і аналітичних даних розробляти ґрунтовні прогнози професійної структури попиту на ринку праці, поточної і перспективної потреби в працівниках певного фаху. Прогнозами забезпечуватимуться органи державної влади, навчальні заклади, центри зайнятості, громадськість. Ці прогнози мають визначити професії і спеціальності, за якими необхідно проводити підготовку спеціалістів, а також стати основою профорієнтаційної роботи в державі. Відповідно до цього навчальні заклади визначатимуть спеціальності, за якими слід розвивати навчання, а держава здійснювати цільове замовлення саме фахівців, які потрібні на ринку праці сьогодні, завтра і післязавтра.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лавриненко Л. М. Взаємодія та взаємозв'язок ринку праці та ринку освітніх послуг. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 9. С. 592-596.
2. Маршавін Ю. М. Професійний дисбаланс на ринку праці: економічні втрати та шляхи їх мінімізації. Економіка та держава. 2014. № 8. С. 6-9.
3. Ямковой А. Дисбаланс нарастает. Высшее образование в Украине все сильнее не удовлетворяет спрос компаний. URL: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=394> (дата звернення: 15.05.2018)
4. Антонюк В. П. Вища освіта України у системі відносин ринку праці. Економічний вісник Донбасу. 2015. № 2 (40). С. 132-137.
5. Олейникова О. Прогнозы потребности в умениях и профессиональное образование и обучение – опыт ЕС. Центр изучения проблем профессионального образования. URL: www.cvets.ru/Modules/SNA-EC.pdf (дата звернення: 15.05.2018)
6. Вишнеvsька О. А. Неузгодженість ринку освітніх послуг і ринку праці в контексті молодіжної політики (зарубіжний досвід для України). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2014-02\(12\)/13.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2014-02(12)/13.pdf) (дата звернення: 17.05.2018).
7. Бачинська О. М. Проблеми працевлаштування випускників ВНЗ в Україні. Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи розвитку: збірник тез доповідей Міжнародної науково-методичної конференції з проблем вищої освіти (26-27 квітня 2013 р., м. Луцьк). Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2013. С. 91-94.
8. Судаков М. В. Випереджальне оцінювання рівня безробіття на основі щомісячного опитування експертів: адаптація досвіду Німеччини. Ринок праці та зайнятість населення. 2014. №4. С. 63-64.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.05.2018).

REFERENCES:

1. Lavrynenko L. M. (2016) Vzayemodiya ta vzayemozvyazok rynku pratsi ta rynku osvitnikh posluh [Interaction and interconnection of the labor market and the market of educational services]. Global and national problems of the economy. Vol. 9, pp. 592-596.
2. Marshavin Yu. M. (2014) Profesiynny dysbalans na rynku pratsi: ekonomichni vtraty ta shlyakhy yikh minimizatsiyi [Professional imbalance in the labor market: economic losses and ways to minimize them]. Economy and state. no. 8, pp.6-9.
3. Yamkovoy A. Disbalans narastayet. Vyssheye obrazovaniye v Ukraine vse sil'neye ne udovletvoryayet spros kompaniy [The imbalance is increasing. Higher education in Ukraine increasingly does not satisfy the demand of companies], available at: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=394>, (Accessed 15.05.2018).
4. Antoniuk V. P. (2015) Vyshcha osvita Ukrayiny u systemi vidnosyn rynku pratsi [Higher education of Ukraine in the system of relations labor market]. Economic Bulletin Donbas. no. 2(40), pp. 132-137.
5. Oleynkova O. Prognozy potrebnosti v umeniyakh i professional'noye obrazovaniye i obucheniye – opyt ES [Forecasting the need for skills and vocational education and training – the experience of the EU]. Center for Vocational Education Studies, available at: www.cvets.ru/Modules/SNA-EC.pdf, (Accessed 15.05.2018).
6. Vyshnevskaya O. A. Neuzhodzhenist rynku osvitnikh posluh i rynku pratsi v konteksti molodizhnoyi polityky (zarubizhnyy dosvid dlya Ukrayiny) [The inconsistency of the market of educational services and the labor market in the context of youth policy (foreign experience for Ukraine)], available at: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2014-02\(12\)/13.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2014-02(12)/13.pdf), (Accessed 17.05.2018).
7. Bachynska O. M. Problemy pratsevlashtuvannya vypusknikov VNZ v Ukrayini [Problems employment graduates of higher educational institutions in Ukraine]. Proceedings of the Higher education in Ukraine: problems and prospects of development (Ukraine, Lutsk, April 26-27, 2013), Lutsk: RVB LNTU, pp. 91-94.
8. Sudakov M. V. (2014) Vyperedzhalne otsinyuvannya rivnya bezrobittya na osnovi shchomisyachnoho opytuvannya ekspertiv: adaptatsiya dosvidu Nimechchyny [Outcome assessment unemployment on the basis a monthly expert survey: adapting Germany's experience]. Labor market and employment of the population. no 4, pp.63-64.
9. Official site of State Ukraine Statistics Service, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>, (Accessed 21.05.2018).